

УДК 657.14

АУДИТ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Ганна Миколаївна ЧЕПЕЛЮК

доцент кафедри фінансів та банківської справи

Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: chepelyk.b@ukr.net

Анотація. Аудит - це незалежна професійна думка щодо повноти, точності та відповідності визначеній структурі фінансової звітності.

На сьогоднішній день значна кількість вітчизняних підприємств зазнали значних наслідків фінансової кризи минулих років. Вони все ще перебувають у складному фінансовий стані, який межує з банкрутством та ліквідацією. Але серед них є частка підприємств з достатнім потенціалом і в умовах фінансового оздоровлення вони зможуть продовжувати нормально працювати та відновити свою платоспроможність.

Мета аудиту - забезпечити об'єктивну незалежну експертизу фінансової звітності, що підвищує вартість та достовірність фінансової звітності, виробленої керівництвом, тим самим підвищуючи довіру користувачів до фінансової звітності, зменшуючи ризик інвесторів і, як наслідок, зменшуючи вартість капіталу розробник фінансової звітності.

Аннотация. Аудит - это независимое профессиональное мнение относительно полноты, точности и соответствия определенной структуре финансовой отчетности.

В настоящее время ряд отечественных предприятий имеют значительные последствия финансового кризиса последних лет. Они все еще находятся в тяжелом финансовом положении, которое ограничит с банкротством или ликвидацией. Но среди них есть часть предприятий с достаточной финансовой устойчивостью и, в условиях финансового оздоровления они смогут продолжать нормально работать и восстанавливать свою способность платить.

Целью аудита является объективная независимая проверка финансовой отчетности, которая повышает ценность и достоверность финансовой отчетности, созданной руководством, что повышает доверие пользователей к финансовой отчетности, снижает риск инвесторов и, следовательно, снижает стоимость капитала Составителем финансовой отчетности.

Ключові слова: напрями аудиту, звітність підприємства, банкрутство, облікова інформація.

Ключевые слова: направления аудита, отчетность предприятия, банкротство, учетная информация.

Постановка проблеми. Ринкове середовище є досить агресивним у контексті взаємовідносин його учасників між собою. Внаслідок досить жорсткої конкуренції підприємство може з об'єктивних чи суб'єктивних причин стати збитковим. В умовах сьогодення низка підприємств стали збитковими внаслідок впливу інфляції, безперервного подорожчання енергоносіїв та інших товарів і послуг від монополістів. Збиткове підприємство не може функціонувати тривалий час в оточенні конкурентів. Його діяльність припиняється за допомогою законодавчо визначених процедур банкрутства. Процедури банкрутства уможливають стабільне функціонування всієї системи ринкових відносин. Банкрутство є важливим інструментом ліберальної економіки.

Зазначимо, що в Україні цей інструмент може використовуватися як спрощена схема, за допомогою якої уникають перевірки контролюючих органів, відповідальності за несплату податків, неналежного виконання угод, розкрадання бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки незалежний аудит виступає певним гарантом достовірності звітності суб'єкта господарювання, то проблематиці аудиту в процесі банкрутства підприємств у науковій та навчальній літературі приділено значну увагу. Варто відзначити праці таких вітчизняних вчених, як Ф.Ф. Бутинця, Л.В. Гуцаленка, Н.І. Дорош, М.І. Іщенка, О.В. Коваленко, О.А. Петрик, О.О. Терещенка та інших. Абсолютно актуальними є певні положення класика науки про

аудит Р. Адамса. Незважаючи на серйозне теоретичне та прикладне значення вагомих напрацювань, очевидно, що дана проблематика й надалі є актуальною з огляду на активну діяльність суб'єктів законодавчої ініціативи щодо реформування в Україні законодавства про банкрутство.

Загальна проблема, якій присвячена стаття. Цивільним кодексом України визначені вимоги щодо визнання підприємства неплатоспроможним. Одним із доказів неплатоспроможності для проведення процедури банкрутства є аудиторський звіт, який складається незалежним аудитором або аудиторською фірмою.

Суттєвою передумовою розвитку аудиту банкрутства підприємств стало прийняття Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ, яким визначена можливість досудової санації, санації підприємства та укладання мирової угоди під час провадження справи про банкрутство та Закону України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ.

Аудиторська діяльність - це підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг [3]

Таким чином, відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність», аудиторські фірми та аудитори можуть надавати аудиторські послуги за наступними основними напрямками:

- ініціювання банкрутства;
- арбітражний керуючий (розпорядник майна, ліквідатор);
- санація;
- аудит боржника;
- захист від приховування банкрутства;
- підготовка плану фінансового оздоровлення боржника;
- захист інтересів кредиторів у суді;
- ліквідація.

Наведені послуги замовляються клієнтами аудиторських фірм, переважно з такою метою:

- відновлення платоспроможності боржника;
- повернення незаконно реалізованого майна боржника;
- стягнення дебіторської / кредиторської заборгованості боржника;
- притягнення посадових осіб боржника до майнової відповідальності;

- ліквідація підприємства-банкрута.

Аудиторський звіт, на нашу думку, є найбільш об'єктивним висновком щодо достовірного, а не фіктивного банкрутства. Саме тому судом може вимагатися проведення аудиту підприємства-банкрута з метою мінімізації ризиків щодо імовірності проведення процедури фіктивного банкрутства суб'єктами господарювання, власники яких схильні до несплати своїх суттєвих боргів перед кредиторами та іншими контрагентами. Для ухвалення об'єктивного та законного рішення суддя повинен бути впевненим у неплатоспроможності підприємства. Тому методика та процедури аудиту відіграють ключову роль при складанні аудиторського звіту та, надалі, використання його як доказу в суді.

Якщо аудит призначений рішенням суду, то суддя може визначити перелік питань, на які мають бути відповіді в аудиторському звіті. Якщо аудит проводиться з ініціативи інших учасників взаємовідносин з підприємством-банкрутом, то такі питання будуть визначатися ними.

Втім, у будь-якому випадку форма звіту має відповідати вимогам Міжнародних стандартів аудиту:

- 700 «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності»;
- 705 «Модифікація думки у звіті незалежного аудитора»;
- 706 «Пояснювальні параграфи з інших питань у звіті незалежного аудитора»;
- 710 «Порівняльна інформація - відповідні показники і порівняльна фінансова звітність»;
- 720 «Відповідальність аудитора щодо іншої інформації в документах, що містять фінансову звітність, яка підлягала аудиту».

Для підтвердження чи спростування банкрутства аудиторам необхідно зробити аналітичні висновки за такими основними напрямками:

1. Порівняльний аналіз балансу на останню звітну дату перед порушенням справи про банкрутство та на дату оформлення позову.

2. Аналіз балансу із зазначенням даних експертної оцінки майна, необхідно також встановити обсяг загальної ліквідаційної маси за експертною оцінкою. На особливу увагу аудиторів заслуговує майно, що призначене для продажу, зокрема:

- майно, що зафіксоване в бухгалтерському обліку;
- наявне за фактом майно, але не відображене в бухгалтерському обліку;

- відображене в бухгалтерському обліку, але відсутнє фактично.

3. Скласти перелік угод, за яким здійснювалося відчуження майна та його вартість. Аудитор повинен перевірити дотримання порядку реалізації майна шляхом звірки документів, що підтверджують його реалізацію, із затвердженими цінами. За наявності різниці між фактичними цінами й оціночною вартістю, необхідно проаналізувати причини та зробити висновки щодо обґрунтованості результатів оцінки активів.

4. Скласти перелік списаного майна, дату його списання, а також список осіб, котрі це виконали.

5. Скласти перелік дебіторів та сум їх дебіторської заборгованості на останню звітну дату перед порушенням справи про банкрутство та на дату оформлення позову. Також необхідно вказати строки позовної давності, порядок стягнення, списання дебіторської заборгованості.

6. Встановити загальну суму грошових коштів, що обліковуються на останню звітну дату перед порушенням справи про банкрутство та на дату оформлення позову.

Мета статті. Враховуючи актуальність проблематики та її складність, метою статті виступає визначення та обґрунтування прикладних аспектів аудиту суб'єкта господарювання під час проведення процедури банкрутства. Висновки та пропозиції дозволять користувачам звітності мати вищий ступінь впевненості в правдивості та законності даних, які надаються підприємством-банкрутом, що є об'єктом аудиторської перевірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відкритість і транспарентність фінансово-господарської діяльності є важливим аспектом взаємовідносин банкрутуючого підприємства з контрагентами та кредиторами. Як свідчить практика, на підприємствах-банкрутах досить часто виявлялися факти безконтрольності та невідповідності власникам операцій, що здійснювалися за рішенням виконавчих органів. Тому детального наукового та практичного дослідження потребують організація та методика аудиту підприємств, які банкрутують та ліквідуються, необхідне удосконалення відповідної законодавчо-нормативної бази.

Наведемо основні процедури підтвердження фінансової звітності при порушенні справи про банкрутство:

1. Ознайомлення з фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання.

2. Аналіз облікової політики суб'єкта господарювання, який включає наступні процедури:

- ознайомлення з порядком складання бухгалтерської звітності;

- перевірка відповідності даних синтетичного й аналітичного обліку [1].

3. Аналіз організації системи внутрішнього контролю [5].

4. Виконання необхідних аналітичних процедур [4].

5. Аналіз та перевірка інформації від третіх осіб, а саме:

- складання і направлення письмових запитів на предмет підтвердження певної інформації керівництву суб'єкта господарювання і третіх осіб;

- ознайомлення з аудиторським звітом і письмовою інформацією керівництва суб'єкта господарювання за результатами аудиту, підготовленими попередньою аудиторською фірмою чи аудитором (за наявності).

6. Аналіз достовірності та релевантності інформації доцільно провести наступним чином:

- оцінка впливу на початкові та порівняльні показники бухгалтерської звітності коригувань, що були проведені суб'єктом господарювання відповідно до попереднього звіту (за наявності такого аудиторського звіту);

- перевірити статті, зазначені у фінансовій звітності, на предмет їх відповідності даним бухгалтерського обліку;

- ретельний аналіз наявної дебіторської та кредиторської заборгованості за контрагентами;

- перевірка наявності та достовірного відображення в бухгалтерському обліку активів та зобов'язань суб'єкта господарювання.

7. Висновки щодо відповідності вимогам фінансової звітності, а також платоспроможності чи неплатоспроможності суб'єкта господарювання.

Крім того, аудитор паралельно повинен зібрати інформацію про організаційну структуру суб'єкта господарювання, його контрагентів, підрядників та субпідрядників, афілійовані підприємства, відокремлені підрозділи, види й обсяги господарських операцій між асоційованими структурами, зокрема, передача основних засобів, фінансова допомога, гарантії, зарахування взаємної заборгованості тощо.

Важливою метою та, відповідно, завданнями аудиту підприємства-банкрута є надання інформації про спірні, з точки зору законності, шляхи виведення активів з під його контролю, відстеження використаних схем та проведення можливих заходів для повернення активів. Також аудит фінансової звітності суб'єкта господарювання щодо якого порушена справа про банкрутство, доцільно проводити не тільки відповідно до загальноприйнятих норм, стандартів, положень, а й враховуючи його специфіку: галузеву, територіальну, структуру власності. Має бути задіяна вся законодавчо-нормативна база, публічна інформація з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін.

У процесі виконання наведених процедур можуть виникати супутні питання, на які аудиторю необхідно отримати вичерпні відповіді. Це дозволить підвищити рівень об'єктивності як аудиторського звіту, так і довіри до нього суду та інших користувачів даної інформації.

Варто відзначити, що з розвитком інформаційних технологій методика аудиту розвивається та удосконалюється. Водночас, важливе значення мають індикатори, на основі яких аудитор та користувачі можуть робити свої висновки. В цьому контексті слушною є думка українських вчених О.О. Терещенка та М.В. Стецька, що «Відбір індикаторів, що включаються в системи показників здійснюється експертами за наперед визначеними критеріями, які формуються виходячи із цілей побудови системи та досвіду експертів. Здебільшого, до таких критеріїв відноситься класифікаційна та прогностична здатність показників. Одержані таким чином системи показників використовуються здебільшого для класифікації підприємств, тобто поділу їх на фінансово-спроможні та неспроможні. Теорія і практика засвідчує, що найбільш ефективними методами, які використовуються у процесі розробки емпірично-індуктивних систем показників є дискримінантний аналіз, регресійний аналіз, експертні опитування, метод штучних нейронних сіток, методи нечіткої логіки.

Для побудови ефективної системи (моделі) фінансової діагностики слід вирішити проблему відбору показників, які б забезпечили високу точність діагностики. Досить часто, показники, що включені до тієї чи іншої методики вибираються хаотично, без урахування будь яких закономірностей та критеріїв. Під системою показників діагностики фінансового стану слід

розуміти сукупність кількісних індикаторів фінансового стану, які знаходяться між собою в тісній взаємозалежності та взаємодоповнюють один одного» [10].

Результати аудиторських перевірок суб'єктів господарювання, в тому числі тих, за якими порушені справи про банкрутство, свідчать про те, що проблеми організації діяльності підприємств, обліку, корпоративних прав обумовлені як законодавчо-нормативними, зовнішніми ринковими, так і внутрішніми чинниками. Узагальнюючи напрацювання науковців, практичний досвід, наведемо, на думку автора, ключові з них:

1. Відхилення в бухгалтерській звітності клієнта присутні майже завжди. Аудитори в ході перевірки зобов'язані виявити ту частину, в результаті якої спотворюється звітність в цілому. Відхилення в бухгалтерській звітності можуть бути суттєвими і несуттєвими, допущені навмисно і ненавмисно. Істотні відхилення - це відхилення, які можуть вплинути на рішення користувача фінансової звітності. Будь-яка підозра щодо можливих недостовірних або невідповідних записів в інформації, розглянутої аудитором, примушує останнього розширити процедури дослідження, щоб розсіяти свої сумніви чи підтвердити підозру. Таким чином, всі правопорушення в облікових записах можна розділити на дві групи: помилки і шахрайство [6]. Адекватне та раціональне застосування аудиторських методів і процедур дозволить як виявити та відреагувати на помилки та шахрайство, так їх і попередити.

2. Якщо підприємство виступає гарантом по зобов'язаннях інших підприємств, доцільно коригувати довгострокові зобов'язання на суму резерву зобов'язань за гарантіями. Так, якщо є імовірність банкрутства підприємств - отримувачів гарантій, то суму довгострокових зобов'язань підприємства, що надає гарантії, потрібно збільшити на суму гарантій з урахуванням імовірності банкрутства [7]. Наведений підхід дозволить більш точно визначити обсяги активів, якими може розпоряджатися суб'єкт господарювання, за яким порушено справу про банкрутство.

3. Необоротні активи виступають важливим чинником виробництва. Тому їх правильний облік та оцінка є суттєвим аспектом аудиту суб'єкта господарювання. Змістовними вважаємо рекомендації, наведені С.М. Кафкою у статті «Облік надходження необоротних

активів та формування їх первісної вартості»: «... операції з надходження необоротних активів досить різноманітні та численні. Методика їх бухгалтерського обліку, насамперед, залежить як від обраної облікової політики, так і від шляху надходження на підприємство необоротних активів. При цьому, послідовність дій, якої потрібно дотримуватися для правильного оприбуткування об'єктів необоротних активів, що надійшли, нарахування на них амортизації в бухгалтерському та податковому обліку, має бути така: визначення виду активів, до якого належить об'єкт, що надійшов (основні засоби, малоцінні необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи); формування первісної вартості об'єкта; визначення вартості об'єкта, яка амортизується, та ліквідаційної вартості об'єкта; визначення податкової групи необоротних активів, до якої належить об'єкт; встановлення терміну корисного використання об'єкта та фіксація його в наказі про зарахування об'єкта на баланс; введення об'єкта в експлуатацію.» [8].

4. Під час проведення аудиту підприємства-банкрута особливу увагу необхідно приділити дотриманню корпоративних прав акціонерів. Український вчений О.А. Петрик у своїй публікації «Організаційно-методичні основи внутрішнього аудиту корпоративних прав» узагальнює наступні недоліки щодо дотримання корпоративних прав акціонерів: «За результатами виконання зазначених прийомів аудиту можна виявити наступні помилки та порушення: невнесення або неповне внесення засновниками часток відповідно до вартості належних їм корпоративних прав; несвоєчасне внесення змін до реєстру акціонерів; несвоєчасне оформлення вибуття та приймання нових акціонерів; неправильне оформлення часток власників корпоративних прав, внесених до статутного капіталу; необґрунтоване збільшення статутного капіталу в результаті завищення

вартості активів, які вносяться в рахунок оплати корпоративних прав; арифметичні помилки при розрахунку дивідендів по привілейованих акціях; неправильне оформлення повернення засновникам належних їм часток; наявність недооформлених та прострочених документів; відсутність оригіналів або завірених відповідно до законодавства документів, наявність фіктивних документів та операцій, пов'язаних з корпоративними правами.» [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок. У результаті теоретичного та практичного дослідження автором було визначено, що за умови постійної нестабільності економіки, соціальної, політичної ситуації в Україні, підприємства часто будуть мати проблеми неплатоспроможності та банкрутства. З метою уникнення та мінімізації ризиків шахрайства з боку власників чи керівництва підприємства-банкрута, попередження певних кризових явищ у підприємств - партнерів підприємства-банкрута, зменшення негативних наслідків необхідно виокремити методичні підходи, специфічні процедури, питання у програмі аудиту підприємств, за якими порушено справу про банкрутство. За роки свого існування незалежний аудит став невід'ємним елементом ринкових відносин і надійним гарантом здійснення підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами. Аудит, як незалежна форма контролю, здійснюється з метою забезпечення інтересів і прав власників підприємств, попередження виникнення складних економічних ситуацій, впевненості користувачів у правдивості даних фінансової звітності.

Перелік проблем, що потребують дослідження, тлумачень, роз'яснень тощо збільшуються у процесі реформування як економіки, так і бухгалтерського обліку та аудиту.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України: від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України: від 14.05.1992 № 2343-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

3. Про аудиторську діяльність: Закон України: від 22.04.1993 № 3125-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [Текст]. Частина I : Видання 2014 року / Пер. з англ. мови О. Л. Ольховікова, О. В. Селезньов. – К. : Міжнародна федерація бухгалтерів, 2014, Аудиторська палата України, 2015. – 986 с.

5. Принципи корпоративного управління, затвержені Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.07.2014 р. № 955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KL140337.html (Дата звернення 22.03.2017 р.).

6. Гуцаленко Л.В., Попик Т.О. Помилки та шахрайства в аудиторській практиці / Л.В. Гуцаленко, Т.О. Попик // Ефективна економіка. - 2017. № 3 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

7. Іщенко М.І. Особливості діагностики ймовірності банкрутства підприємств-учасників вертикально інтегрованих структур /М.І. Іщенко// Ефективна економіка. - 2014. № 1 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

8. Кафка С.М. Облік надходження необоротних активів та формування їх первісної вартості / С.М. Кафка // Ефективна економіка. - 2014. № 1 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

9. Петрик О.А. Організаційно-методичні основи внутрішнього аудиту корпоративних прав /О.А. Петрик //Ефективна економіка. – 2017. - № 4 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

10. Терещенко О.О. Діагностика неплатоспроможності підприємств як технологія підтримки прийняття фінансових рішень / О.О. Терещенко //Ефективна економіка. – 2017. - № 3 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.